

Morawski, Zbigniew

"Ostrołęka", Zofia Niedziałkowska, Warszawa 1979 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 71/4, 856-857

1980

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

zaś takiego historycznego regionu nie było, w każdym razie w wieku XIX i XX. Właśnie w czasach przedrozbiorowych można by dostrzec wytworzenie się specyficznego regionu olkuskiego z uwagi na duże i zupełnie nadzwyczajne w skali ówczesnej Rzeczypospolitej znaczenie tamtejszego górnictwa kruszcowego. Jak jednak sami redaktorzy wyznają we wstępie, tytułowy region olkuski jest kryptonimem powiatu olkuskiego istniejącego do 1975 r., zatem pojęciem administracyjnym nie koniecznie znajdującym odpowiednik w istniejących strukturach społecznych i gospodarczych, czyli w tym co można by nazwać regionem bez żadnych zastrzeżeń. Stąd wynikają wszystkie trudności, jakie nastęrczało opracowanie historii tego terytorium, częściowo tylko skoncentrowanego wokół Olkusza, częściowo zaś będącego tworem słabo zintegrowanym.

W rezultacie najlepiej wypadło opracowanie dziejów przedrozbiorowych, kiedy rzeczywiście można mówić o oluskim regionie górniczym i badać jego przeszłość. Ta część stanowi też najobszerniejszą partię wydawnictwa, zajmując niemal w całości jego pierwszy tom. Interesujący jest w niej zarówno napisany przez F. Kiryka rozdział o historii osadnictwa, jak przede wszystkim znakomite opracowanie dziejów Olkusza do 1795 r. pióra D. Molendy. Jest to pierwszy w naszej historiografii tak obszerny i gruntowny zarys historii tego miasta. Mimo popularnego w zasadzie charakteru wydawnictwa, opracowanie to ma duże walory ściśle naukowe zarówno dzięki temu, że jest oparte na wszechstronnym przebadaniu źródeł, jak też z powodu tego, że znajomość dziejów Olkusza, odgrywającego jako ośrodek górniczy zupełnie wyjątkową rolę wśród miast Polski przedrozbiorowej, jest bardzo ważna dla ogólnego obrazu urbanizacji Rzeczypospolitej okresu staropolskiego. W XVIII w. górnictwo olkuskie upadło, w czasach późniejszych Olkusz nie miał już takiego znaczenia jak poprzednio, jego historia stała się nie tyle mniej interesująca, ile mniej wyjątkowa, bardziej podobna do losów setek innych prowincjonalnych miasteczek polskich pod trzema zaborami.

Kontynuowanie monograficznego opracowania historii Olkusza stało się dla XIX i XX w. niemożliwe, natomiast próba naszkicowania całościowej historii regionu olkuskiego skończyła się z powodów, o których już wyżej wspomniano — na zrelacjonowaniu wydarzeń rozgrywających się wówczas w tych okolicach, z dość słabym uwidocznieniem naprawdę ważnych procesów społecznych i gospodarczych. Ostatnie rozdziały drugiego tomu są dobrym informatorem o współczesnych problemach ziemi olkuskiej.

Wydawnictwo zaopatrzone w pewną ilość rycin; niektóre z nich zostały opublikowane po raz pierwszy i mają dużą wartość historyczną; można by sobie życzyć, by było ich więcej, zwłaszcza w rozdziale traktującym o zabytkach sztuki. Cenne są indeksy: osobowy i geograficzny. Na podkreślenie zasługuje ładna szata poligraficzna, chociaż niestety wydawnictwo nie uszczęśliwiło się od sporej liczby przykrych błędów drukarskich.

A. W.

Zofia Niedołkowska, *Ostrołęka*, „Prace Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych” nr 30, Książka i Wiedza, Warszawa 1979, s. 415.

Ta wzorowa, pięknie napisana monografia dziejów miasta od czasów najdawniejszych do dziś z pewnością zasłużyła na przedstawione niżej trzecie wydanie, uzupełnione i rozszerzone. Sama Ostrołęka jest też zresztą miastem wyróżniającym się żywotnością, zdolnością do rozwoju wbrew ciężkim doświadczeniom dziejowym w stosunku do innych miast środkowego Bugu i Narwi, które na ogół nie spełniły nadziei pokładanych w lokacjach. Autorka poświęca wiele uwagi wiejskiemu sąsiedztwu Ostrołęki, znajdując w nim najistotniejszy z czynników miastotwórczych. Ostrołęka jest typowym przykładem centrum wymiany, wyrosłego na granicy dwóch stref gospodarczych: leśnej (Puszcza Kurpiowska) i rolniczej na lewym brzegu Narwi. Nie bez wpływu na koniunkturę miasta pozostawała też przez długi czas bliskość granicy pruskiej, wypada także pamiętać o biegnącej wzdłuż Narwi granicy kulturowej Kurpie — drobnoszlacheckie osadnictwo lewobrzeżne. Spławna rzeka i węzeł drogowy

na przeprawie przydawały Ostrołęce znaczenia ponadlokalnego, w związku z bliskością Prus czyniły one z miasta dość ważny punkt strategiczny. Wojna i wojsko jako czynniki rozwoju są potraktowane w monografii w sposób szczegółowy (r. 1656, wojna północna, powstania narodowe i wojny napoleońskie, I wojna światowa, która obróciła miasto w perzynę, wreszcie II wojna światowa). Czynniki militarny oddziaływał na Ostrołękę w sposób negatywny, choć nie zawsze: masy skoszarowanego wojska tworzyły rynek zbytu, zaś w ramach przygotowań do wojny inwestowano, np. w infrastrukturę komunikacyjną regionu.

Autorka, zawsze z tą samą dużą sprawnością warsztatową ukazuje genezę miasta i falowanie koniunktury ze szczytowymi okresami pomyślności w w. XVI, XVIII i na przełomie XIX/XX. W pracy zdążono jeszcze wykorzystać źródła, które następnie uległy zniszczeniu w toku II wojny światowej.

Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu t. I, pod redakcją Kazimierza Jasińskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań-Toruń 1979, s. 352.

Wśród licznych tzw. „monografii powiatowych” nie często się zdarza spotkać tak poważne zamierzenie wydawnicze jak to, którego część pierwszą prezentujemy. Książkę cechuje drobiazgowość analizy, wykorzystanie obszernej bazy źródłowej, w tym archiwaliów, oraz... objętość. Czytelnik pracy odnosi niekiedy wrażenie, że zostało to spowodowane nie tyle dziejową rolą Świecia, ile rozległością wiedzy historycznej autorów. Obszerna prezentacja „tła dziejowego” przekształca się często (zwłaszcza w partiach poświęconych średniowieczu i czasom nowożytnym) w samoistny wykład z dziejów Pomorza Gdańskiego i terytoriów ościennych.

Praca obejmuje teren byłego, istniejącego do połowy 1975 r., powiatu świeckiego. Wykład doprowadzono do 1919 r. Książkę napisało ośmiu autorów z toruńskiego środowiska naukowego.

Eugeniusz Drozdowski przedstawił szczegółowo środowisko geograficzne regionu świeckiego. Jerzy Maciejewski zajął się analizą nazw miejscowych tego terenu. Zwrócił m. in. uwagę na hipotetyczność objaśnienia nazwy „Świecie”. Gerard Wilke zdał sprawę ze stanu badań archeologicznych. Dłużej zatrzymał się przy problematyce kultury wschodniopomorskiej, okresu wpływów rzymskich (szlak bursztynowy), wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego (znany kompleks Topolno-Gruc. no z VIII—XI w., Wyszogród k. Fordonu z XI w. Świecie z XI w.). Dzieje terenu od schyłku XII w. do 1309 r. opisał Kazimierz Jasiński. Z ustaleń jego wynika m. in., że w przypadku Świecia podstawowymi czynnikami miastotwórczymi były względy administracyjno-militarne (kasztelania od pierwszej poł. XIII w., siedziba zwierzchnia księcia Pomorza Gdańskiego w latach 1266—1269, itp.), gospodarze zaś (położenie nad Wisłą) miały znaczenie drugoplanowe. Czynniki administracyjno-wojskowy ważył też na losach miasta w czasach krzyżackich (powstanie nadgranicznej komturii świeckiej 1320 r.). Lata przynależności ziemi świeckiej do państwa zakonnego przedstawił Maksymilian Grzegorz. Autor dużo uwagi poświęcił też takim sprawom jak osadnictwo wiejskie, polityka gospodarcza Krzyżaków, losy regionu w latach wojen polsko-krzyżackich.

Z kolei czasy nowsze. Okres 1466—1772 przedstawili Stefan Cackowski i Maksymilian Grzegorz. Stefan Cackowski zajął się też początkami rządów pruskich (1772—1815). Rozważania jego kontynuował dla lat 1815—1919 Karol Wajda. Bardzo dużo uwagi poświęcił problematyce społeczno-gospodarczej. W licznych tabelach zestawił bogaty materiał statystyczny.

Książka ta, adresowana jest do społeczności lokalnej, także do historyków profesjonalnych.